

נטילת ידיים – כשכל ישראל הופכים לכוהנים

פורטל הדף היומי למסכת חולין

הרב יונתן קירש

תוכן עניינים:

א. מקור תקנת נטילת ידיים – שלבים ומשמעות:
הרחבת מעגל הקדשים אל החולין, כל ישראל הופכים להיות ככוהנים
ב. פרטי דינים שנלמדו מהכור ומי חטאת:

- הצורך בכלי
- פסול מים שנשתנו מראיהם
- הצורך בנטילה מכח גברא

ג. צורת התקנה: דין באכילה ולא בנגיעה

ד. משמעות התקנה – קדושת האכילה

ה. חולין בטהרה – הקשר למסכת חולין

א. מקור תקנת נטילת ידיים – שלבים ומשמעות: הרחבת מעגל הקדשים אל החולין, כל ישראל הופכים להיות ככוהנים

בתקנת נטילת ידיים היו כמה שלבים:
שלמה גזר לקדשים, תלמידי שמאי והלל – גזרו לתרומה¹, ולבסוף – כפי שמובא במסכת חולין – תיקנו גם לחולין, "מפני סרך תרומה". כמבואר בגמרא:

"אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן: נטילת ידיים לחולין מפני סרך תרומה..."
(חולין דף קו עמוד א)

ומסביר רש"י (שם):

"נטילת ידיים לחולין מפני סרך תרומה – הוצרכה שהידיים שניות ופוסלות את התרומה אבל חולין לא מהני בהו שני ומפני סרך תרומה שירגילו אוכלי תרומה ליטול ידיהם הנוהגת בחולין".

אם נסביר את מהות התקנה, אפשר לומר שמרחיבים את עולם הקדשים אל התרומה, ומשם אל החולין. הרחבה נוספת היא ממעגל הכוהנים אל כל ישראל, כך שבאכילת חולין מיישמים רמת טהרה (אם כי, לא מוחלטת) כמו אצל קדשים וכהנים.
המשנה ברורה מסביר שכחלק ממטרות התקנה רצו שהכוהנים יהיו רגילים בטהרה, ולכן גזרו על כל ישראל. כמו כן, בחורבן המקדש לא בטלה התקנה כדי שיהיו רגילים בני ישראל כשיבנה בית המקדש לאכול בטהרה:

"טעם תקנת נטילה הוא משני דברים אחד מפני סרך תרומה והיינו כיון דידיים עסקניות הן ונוגעים בכל דבר ובזמן שהיה נוהג טומאה וטהרה והכהנים אכלו תרומה היו צריכין ליטול ידיהם מדברי סופרים קודם אכילת תרומה כדי שלא יטמאוהו בנגיעתן וכדי שיהיו רגילין הכהנים בזה גזרו ג"כ על כל איש ישראל האוכל פת שאסור לאכול עד שיטול ידיו וגם עכשיו שאין הכהנים אוכלין תרומה מפני הטומאה לא בטלה תקנה זו כדי שיהיו רגילים בני ישראל כשיבנה בית המקדש במהרה בימינו לאכול בטהרה

ועוד טעם לתקנת נטילה משום נקיות וקדושה וסמכו בגמרא אקרא דוהתקדשתם והייתם קדושים".
(משנה ברורה, סימן קנח, סעיף קטן א)

הטעם הנוסף שמביא הוא ממסכת ברכות, גם הוא עוסק בקדושה:

"ואמר ר' יוחנן בן בריה בשם ר' יוחנן בן זכאי: והתקדשתם – אלו מים ראשונים, והייתם קדשים – אלו מים אחרונים..."
(מסכת ברכות דף נג עמוד ב)

ב. פרטי דינים שנלמדו מהכור ומי חטאת

¹ מסכת שבת דף יד עמוד ב: "שמאי והלל גזרו טומאה על הידים....אלא: אתו אינהו, גזור ולא קבלו מינייהו, ואתו תלמידיהו – גזור וקבלו מינייהו. – ואכתי, שלמה גזר! דאמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידיים יצתה בת קול ואמרה: דבני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. החכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר. – אתא שלמה – גזר לקדשים, ואתו אינהו – וגזור אף לתרומה".

נטילת ידיים – כשכל ישראל הופכים לכוהנים

פורטל הדף היומי למסכת חולין

הרב יונתן קירש

מצינו בפרטי הדין כמה הלכות שהן 'העתק הדבק' מהקודשים אל החולין.

1. הצורך בכלי:

בדומה לקידוש מי חטאת והכיור, כך מבאר הרשב"א:

"וכתוב בהלכות דהא דקפדינן אמנא דאסמכינון רבנן על מי חטאת, אי נמי על קדוש ידים ורגלים דמקדש דקתני אין ממלאין ואין מקדשים ואין מזין מי חטאת אלא בכלי"².
(הרשב"א, חולין דף קז עמוד א)

2. פסול מים שנשתנו מראהם:

כמו מי הכיור, כך מבאר הרא"ה:

"וכתב הרא"ה בברכות פרק אלו דברים (נג: ד"ה חמי טבריה) דטעמא דבנטילת ידים בעינן מים שלא נשתנו צורתן דומיא דקידוש ידים ורגלים מן הכיור..."³.
(בית יוסף, סימן קס')

3. הצורך בנטילה מכח גברא:

בספר הגהות מיימוניות פירש שהוא כמו בקידוש מי חטאת:

"וכתבו הגהות מיימוניות דהא דבעינן כח אדם נפקא לן מדכתיב (במדבר יט יט) והזה הטהור דבעינן כח גברא".
(בית יוסף, סימן קנט, ז)

ג. צורת התקנה: דין באכילה ולא בנגיעה

אחרי שראינו את המקור וכמה פרטי דינים נעמיק מעט בצורת התקנה ומשמעותה:

צורת התקנה:

הגמרא מבררת אם מי שנוגע ואינו אוכל, או מי שאוכל ואינו נוגע חייב בנטילה. למסקנה, האוכל אף על פי שלא נגע במאכל חייב בנטילה:

"איבעיא להו: אוכל מחמת מאכיל, צריך נטילת ידים או לא?..."

איבעיא להו: מאכיל, צריך נטילת ידים או אינו צריך?..."

והלכתא: אוכל מחמת מאכיל - צריך נטילת ידים, מאכיל - אינו צריך נטילת ידים".

(מסכת חולין דף קז עמוד ב)

מכאן אנו למדים שצורת התקנה מתייחסת למעשה האכילה. הבנה זו מובילה אותנו לשלב הבא של משמעות התקנה. או במילים אחרות: מה הייתה מטרת חז"ל בתיקון זה?

ד. משמעות התקנה – קדושת האכילה

המהר"ל מסביר שנטילת הידיים מקדשת את האכילה הגשמית שתהיה בקדושה:

"האדם הזה אשר בראו השם יתברך ורצה לזכותו ולטהרו מן פחיתותו הגשמי, ולכך כאשר האדם נוטה אל הגשמי דהיינו אכילה ושתייה שלו שהיא גופנית שלא יהיה נוטה לגמרי אל הגשמי, ולכך המצוה שקודם שיאכל וישתה יטול את ידיו כי דבר זה הוא קדושה כמו שיתבאר ואז אין נוטה

² דברי הרשב"א הובאו בבית יוסף, אורח חיים סימן קנט, א. וכן במשנה ברורה שם סק"א. הצורך בכלי בגמרא במסכת חולין דף קז עמוד א: "ואמר רבא: כלי שניקב בכונס משקה - אין נוטלין ממנו לידים, ורש"י (שם): כלי שניקב כו' - לאו כלי הוא דרבנן כלי תקון.

³ המשנה ברורה הביא את דברי הרא"ה הללו בסימן קס' סעיף א' ס"ק א. פסול מים שנשתנו מראהם הובא בגמרא במסכת חולין דף קז עמוד א: "אמר ליה רב ששת לאמימר: קפדיתו אמנא? א"ל: אין, אחזותא? א"ל: אין", ופירש רש"י (שם): "אחזותא - שיהא בהן מראה מים".

⁴ דין זה במסכת חולין דף קז עמוד א: "אמר רב פפא: האי אריתא דדלאי - אין נוטלין ממנו לידים דלא אתו מכח גברא".

נטילת ידיים – כשכל ישראל הופכים לכוהנים

פורטל הדף היומי למסכת חולין

הרב יונתן קירש

באכילה שלו אל הגשמי. ועוד כי אכילה של אדם אין ראוי לאדם שיהיה בטומאה דבר שהוא פרנסתו רק יהיה בטהרה, ולכך תקנו לאדם נטילת ידיים... וכאשר בא האדם לאכול מפני שהאכילה היא קיום גופו וחיותו של אדם תלוי בזה, אין ראוי שיהיה בטומאה רק שיהיה אכילתו ופרנסתו בטהרה ובקדושה כמו שאמרנו...

במסכת סוטה (ד' ע"ב) דרש רב עזריא זימנין אמר לה משמיה דר' אמי וזימנין אמר לה משמיה דר' אסי כל האוכל לחם בלא נטילת ידיים כאלו בא על אשה זונה... וכך כאשר יאכל אכילתו והיא גופנית בלא קדושה כי מים ראשונים עליהם נאמר והתקדשתם והנה דבר זה ממש כאלו בא על אשה זונה... ולכך אמר כל האוכל בלא נטילת ידיים שהיא קדושה לאדם שכן דרשו ז"ל (ברכות נ"ג ע"ב) והתקדשתם אלו מים ראשונים וכו', ולכך נחשב האכילה הזאת כאשר היא בלא קדושה, כמו שבא על אשה זונה בלא קדושין שגם זה אכילה בלא קדושה, וראוי שיהיה אכילת האדם הגופני בקדושה שלא יהיה נמשך האדם אחר הגוף לגמרי..."

(נתיבות עולם למהר"ל, נתיב העבודה, פרק טז)

דבר זה מלמדנו שמטרת נטילת ידיים לחולין היא קידוש מעשה האכילה והענקת משמעות לחולין כהרחבה של מעגל הקדשים והתרומה.

ה. חולין בטהרה – הקשר למסכת חולין

הבנה זו מקשרת אותנו למבט רחב יותר על מסכת חולין. ונראה כי קיימת סיבה לכך שהלכות נטילת ידיים הובאו דווקא במסכת חולין.

כפי שביארנו בתחילת המסכת, מיקומה של מסכת חולין בסדר קודשים אינו מקרי. מסכת זו מרחיבה את עולם הקדשים אל אכילת החולין שלנו. זה מתבטא בדינים שונים (כמו למשל בדיני השחיטה ועוד). נסיים בדברי התנא דבי אליהו המבאר שברחיצת ידיים 'ניתנה קדושה לכל ישראל' ולא רק לכהנים, ו'מכאן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה':

"ולמדנו רחיצת ידיים מן התורה ממש ומהרן ובניו, שנאמר וידבר ה' וגו' ועשית כיור נחשת וגו' ורחצו ממנו משה וגו', בבואם אל אהל מועד וגו', אבל בישראל מהו אומר, והתקדשתם והייתם קדושים (ויקרא י"א מ"ד), מיכן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה, אמרו, לא לכהנים בלבד ניתנה קדושה, אלא לכהנים וללוים ולישראל כולן, שנאמר וידבר ה' וגו' דבר אל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים וגו' (ויקרא יט, א'), מיכן אמרו, כל המזלזל ברחיצת ידיים סימן רע לו..."

(תנא דבי אליהו רבה, פרשה טז)